

PERSPECTIVE ALE ISTORIOGRAFIEI ANTICE DESPRE BARBARI

Vlad TRANDAFIRESCUⁱ

Cuvinte cheie: barbar, alteritate, percepție, stereotipuri, elenism, lumea greco-romană

Keywords: Barbarian, otherness, perception, stereotypes, hellenism, greco-roman world

Pe parcursul istoriei, și în lumea antică, denigrarea, demonizarea „celuilalt”, construcția mecanismelor care aduc în prim-plan contrastele și diferențele culturale, varietatea ideilor preconceptuate, toate acestea au ridicat bariere în comunicare și înțelegere, intensificând gradul de reticență și chiar de ostilitate. Imaginile negative, interpretarea greșită și stereotipurile au permis anticilor să construiască conceptul de „celălalt”. De altfel, prin utilizarea unor modele sau clișee care să justifice marginalizarea, subordonarea sau chiar excluderea unei culturi, a unui popor din memoria colectivă, s-a ajuns la stabilirea unei identități, a unei distincții clare și a superiorității.

În conexiune cu acest subiect ne vom referi la două concepte generale și anume noțiunile de „celălalt” și de „barbar”, ce au apărut în interiorul civilizației elenice și s-au extins către spațiul roman.

Viziunea cetăților grecești asupra răsăritenilor se creionează odată cu primele conflicte între acestea și imperiul persan¹. Astfel, grecii, realizând că vorbeau o altă limbă decât vecinii lor, au folosit numele de „βαρβαρος” („barbar”) pentru a-i denumi, cu sensul de „vorbitor al unei limbi străine”². Se crede că acest termen, „βαρβαρος”, este la origine onomatopeic, „bar-bar” cu sensul de bălbăială, reflectând vorbirea popoarelor străine grecilor³. În rândul egiptenilor se pare că exista același comportament. După Herodot, aceștia „îi numeau barbari pe toți aceia care vorbeau o limbă diferită”. În cele

ⁱ Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul Etnografic al Moldovei, IAȘI.

¹ V. Struve, D. P. Kallistov, *Grecia Antică*, Editura Științifică, București, 1958, p. 327-331.

² P. Taylor, *Munitions of the Mind. A history of propaganda from the ancient world to the present era*, Manchester University Press, Manchester, 2003, p. 25.

³ M. Boletsi, *Barbarism and its discontents*, Stanford University Press, Stanford, 2013, p. 63.

din urmă, denumirea a căpătat o conotație negativă, extinzându-se asupra întregului stil de viață al străinilor, ajungând în final să însemne „analfabet” sau „necivilizat” în general. Într-o concepție generală, elenul se deosebea de un barbar în patru moduri: limbaj rafinat, educație, religie și respectarea legii. Educația greacă a ajuns să fie identificată cu aristocrația. În capitolul V din *A companion to greek and roman historiography*, Wiseman⁴ înfățișează în detaliu apariția și evoluția literaturii și implicit a istoriografiei în lumea greacă care a fost, mai apoi, luată drept model de către latini și etrusci.

Lucrările din secolul al IV-lea î. Hr. abundă în exemple ale diferențierii dintre greci și barbari. Euripide considera că elenii ar trebui să îi conducă pe barbari, deoarece primii erau mențiți pentru libertate, iar ultimii pentru sclavie. Aristotel a ajuns la concluzia că „natura unui barbar și aceea a unui sclav este una și aceeași”⁵. Diferențele etnice s-au diminuat sub influența stoicilor, care separau natura de convenție, și considerau că toți oamenii erau egali în fața zeilor și astfel, prin natura lor, nu pot fi inegali unul față de celălalt. În timp, „elen” a devenit, după Isocrate, o trăsătură a intelectului și nu a naționalității⁶.

Cuceririle lui Alexandru cel Mare au consolidat influența greacă în Orient, prin extinderea culturii grecești în Asia și prin transformarea permanentă a educației și societății din această regiune⁷. Isocrate a declarat în discursul său *Panegyricus* că „până acum Atena a lăsat restul omenirii în urmă în gânduri și exprimare, așa încât elevii săi au ajuns profesorii lumii, iar ea a făcut numele de Hellas distinctiv nu de naționalitate, ci de intelect, iar titlul de elen o emblemă a educației, nu a originii comune”. Civilizația elenistică reprezintă în această perioadă evoluția civilizației grecești clasice, care acum este deschisă întregii lumi. Darbo-Peschonski⁸ susține că nașterea rațiunii istorice și a criticii apare odată cu civilizația greacă, oferindu-l drept exemplu pe Hecateus din Milet, care ironizează multitudinea de povești și legende ale lumii grecești. Analog, „elen” a evoluat de la o denumire reprezentând etnia greacă, la una de factură culturală, reprezentând pe oricine își ducea viața în conformitate cu standardele grecești⁹.

*

În lumea romană, „barbarul” a avut un rol proeminent în contextul Republicii și mai apoi în formarea Imperiului propriu-zis. Imperiul Roman a menținut un puternic

⁴ T. P. Wiseman, *The Prehistory of Roman Historiography*, în J. Marincola (ed.), *A companion to Greek and Roman historiography*, Blackwell Publishing, Malden, 2007, p. 67-76.

⁵ Aristotel, *Politica*, Editura Paideia, București, 2020, I, 1252-b.

⁶ Isocrate, *Ad demonicum et Panegyricus*, translated by Sir John Edwin Sandys, Rivingtons, London, 1872.

⁷ M. Bakaoukas, *Tribalism and racism among the ancient greeks*, în *Anistoriton Journal*, vol. 9, 2005, section E0501.

⁸ C. Darbo-Peschonski, *The Origin Of Greek Historiography*, în J. Marincola (ed.), *op. cit.*, p. 28-29.

⁹ M. Eliade, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978, p. 116-118.

sentiment de centru față de periferie. Roma însăși funcționa ca un panou de control, impunând legi, politici, norme educaționale și structuri militare provinciilor. În acest context, a fi barbar nu era (întotdeauna) o stare iremediabilă, ci una care putea fi „vindecată” printr-un proces de civilizare care implica educația romană. Această idee poate fi comparată cu misiunea de civilizare a colonialismului european. Cu toate acestea, spre deosebire de misionarii europeni care au încercat sistematic să convertească popoarele colonizate, în Imperiul Roman nu era sarcina romanului să educe și să conducă (colectiv) barbarii ignoranți către civilizație. Procesul educațional către *Romanitas*¹⁰ avea loc mai mult la nivel individual, decât la nivel colectiv. Era, în primul rând, responsabilitatea barbarului, care ar fi trebuit să dorească conștient să se ridice deasupra stării sale și a societății care l-a produs. În Roma, promovarea de la barbarism la *Romanitas* era mai mult o opțiune pentru barbar decât o misiune sistematică pentru roman.

Cu toate acestea, nu fiecare barbar era un potențial cetățean roman. Existau barbari cucerți în interiorul granițelor romane: acestea erau grupurile care ar fi putut împărtăși potențial beneficiile *Romanitas*. Dar exista și un barbar exterior, care se caracteriza prin sălbăticie, turbulență, agresiune și lipsă de organizare, „așteptând să fie cucerit”. Acest *barbaricum* extern, cum a fost definit la modul teoretic, a contribuit la auto-percepția Imperiului Roman ca fiind ordinea care a respins haosul din lumea civilizată.

Virtuțile morale erau esențiale în definirea „romanului” în relație cu „barbarul”. Una dintre principalele calități care defineau romanul civilizat era raționalitatea, care putea fi dobândită prin educație (studierea literaturii clasice produce virtute), poziție etică (controlul pasiunilor) și trăirea conform legii (*civilitas*)¹¹. Imaginea barbarului a fost construită ca antipod al virtuții romane: barbarii erau sclavi ai pasiunilor și dorințelor sexuale; beau prea mult; nu erau în stare să formeze politici consistente sau sensibile și să respecte legile scrise; le lipsea capacitatea de a atinge adevărata libertate (*libertas*)¹².

Concentrându-ne asupra istoriografiei din perioada republicană și imediat următoare, cea imperială, în modul de formare a imaginii „barbarului” surprindem,

¹⁰ Publius Vergilius Maro, a abordat conceptul de *romanitas* în epopeea sa *Eneida*. Virgilius a descris călătoria lui Eneas, un erou troian, și a conectat destinul său cu întemeierea Romei. Poemul explorează teme precum datoria, pietatea și stabilirea unui viitor glorios, contribuind la construirea identității culturale romane în conexiune cu originile mitice ale Romei.

¹¹ Marcus Tullius Cicero, aduce în prim plan în lucrarea sa *De Re Publica*, virtuțile și obligațiile morale care contribuie la conceptul de *civilitas*.

¹² Noțiunea de „libertas” în societatea romană a fost complexă, cu multiple straturi de semnificații, și a avut un impact durabil asupra gândirii politice și sociale în lumea romană. Dacă în timpul Republicii, libertatea era adesea asociată cu independența politică a cetățenilor, în epoca imperială, accentul s-a mutat către drepturile individuale și relația cetățenilor cu autoritatea imperială.

totodată, și modul de expunere și de difuzare al diferitelor abordări istoriografice. Încă din Antichitate, scrierea istorică a cunoscut două orientări. Una științifică, de căutare și de expunere a adevărului, și alta artistică, de exagerare și de hiperbolizare a faptelor, determinată de cele mai multe ori de scopuri propagandistice¹³. Aceste două tendințe s-au împletit de-a lungul vremii în operele diferiților scriitori.

Un șir neîntrerupt de conflicte, răsturnări și războaie civile domină istoria romană în veacul I î. Hr. Contradicțiile sociale și lupta pentru putere provoacă o dezlănțuire de pasiuni și ambiții, o cheltuire de inițiativă și energie care vor duce în plan spiritual la individualism, devenit trăsătură caracteristică a epocii. Gradul de imersiune, experiențele lor directe în viața politică, reflecțiile făcute pe marginea vieții publice, toate acestea se oglindesc în proza istorică a vremii.

Astfel își fac simțită prezența scrierile lui Cezar menite să-i justifice acțiunile¹⁴. Stilul scrierii lui Cezar se caracterizează prin forța comandantului militar și a artistului tendențios. Elementul rațional, specific omului de acțiune și istoricului, apare și în claritatea și corectitudinea exprimării. Este un adept al principiului analogiei în limbă, recomandând folosirea cuvintelor cunoscute vorbirii. Claritatea se realizează prin simplitatea în exprimare.

Pentru a aprecia valoarea istorică a operei lui Cezar trebuie să ținem seamă de prezentarea tendențioasă și apologetică. De cucerirea Galiei erau interesate și vârfurile avute ale societății romane, Cezar având împuterniciri legale, motiv pentru care gradul de obiectivitate este mai mare. Cât despre războiul civil și conflictul cu Pompei, maniera de expunere are un caracter subiectiv.

Raportându-ne la campania sa din Galia pentru a surprinde imaginea „barbarului”, putem observa cum în propriile expuneri aruncă vina în totalitate pe adversari, defăimându-i și, în același timp, exagerându-și caracterul pașnic și clemența. Proporțiile și sensul real al evenimentelor pot fi delimitate dacă ținem seamă de metodele de deformare a adevărului¹⁵. Astfel, campaniile și cuceririle își găsesc justificări într-o așa zisă nevoie disperată de a apăra granițele de tendințele expansioniste și agresive ale dușmanilor din Galia și Germania, vina unor căpetenii sau triburi fiind extinsă la întreaga colectivitate. De asemenea, Cezar folosește ca mijloc de deformare exagerarea în proporțiile sau chiar calitatea anumitor fapte: amplexarea lucrărilor de fortificație făcute de romani, pierderile imense ale dușmanilor, minimalizarea rolului locotenenților săi, denigrarea dușmanilor, hotărârile sale luate în momente cheie etc.

¹³ Mitul și istoria erau văzute separat, prima fiind o ficțiune irațională a imaginarului colectiv, iar cea de-a doua o analiză obiectivă a trecutului. De remarcat sunt momentele prin care mitul ajunge în unele cazuri să înlocuiască istoria, oferind colectivului legitimitatea acțiunilor din trecut.

¹⁴ Gaius Julius Caesar, *The Gallic war and other writings*, translated by M. Hadas, Random House, Toronto, 1957.

¹⁵ P. Taylor, *op. cit.*, p. 42.

Ce rămâne valabil din punct de vedere istoric este autenticitatea faptelor, chiar dacă dimensiunile și înlănțuirea lor este falsificată. Din scrierile sale, se poate deduce o anumită convingere a superiorității culturale și militare a romanilor. Popoarele galice sunt adesea caracterizate ca fiind inadecvate sau primitive în comparație cu civilizația romană. Ca o idee generală ce stăruie în fundal, el își motivează acțiunile îndreptate asupra galilor pentru a asigura siguranța și extinderea Romei.

Arta scriitorului se vede și într-o anumită tendință de individualizare. Pe fondul acțiunilor de masă, Cezar detașează șirul întâmplărilor, portretele instantanee de eroi anonimi sau ofițeri de diferite grade, gesturi spontane de eroism și sacrificiu în momente de cumpănă care i se par vrednice de amintit.

Claritatea în exprimare, bazată pe corectitudinea limbajului și unitatea tonului, dă cititorului o impresie de echilibru. În aceasta constă și frumusețea clasică a stilului lui Cezar¹⁶.

Asasinarea lui Cezar (44 î. Hr.) a amânat pentru scurtă vreme instaurarea dictaturii militare. După un nou șir de războaie civile, nepotul adoptiv al lui Cezar, Octavian, iese învingător, instaurând o nouă formă de guvernământ, Principatul. Pentru consolidarea puterii monarhice a fost nevoie de o intensă muncă de propagandă, foarte prețios fiind astfel sprijinul literaturii. Unul dintre argumentele propagandei era acela de a înfățișa prezentul drept o încununare a celor mai bune virtuți. Desigur că o operă istorică monumentală și-a găsit rostul în tot acest context.

Opera istorică a lui Titus Livius a umplut întreaga sa existență de peste 40 de ani de creație. Cuprindea în total 142 de cărți, înfățișând așa cum o arată și titlul, *Ab Urbe Condita*, evenimentele de la întemeierea Romei. Din toate acestea s-au păstrat doar 35 de cărți conținând istoria romană de la origini până în anul 293 î. Hr. Din partea pierdută, ne-au rămas unele urme, fragmente sau prelucrări didactice¹⁷.

Lui Titus Livius i-a lipsit experiența directă a vieții publice, de aceea cunoștințele politice, militare, geografice sau etnografice nu au precizia tehnică cerută istoricului. Opera sa e produsul „cărților”, al izvoarelor indirecte din belșug folosite¹⁸. Astfel, valoarea istorică depinde în mare măsură de calitatea surselor urmate în înfățișarea diferitelor perioade și evenimente.

Atitudinea scriitorului se caracterizează prin două principii față de izvoarele folosite: 1. scepticismul afirmat față de fragilitatea tradiției (se plânge uneori de lipsa informațiilor, pune la îndoială autenticitatea mărturiilor deformate de vechime sau falsificate în arhivele particulare, proclamă dificultatea comparației) și 2. necesitatea de

¹⁶ R. Albala, M. Nechita, *Proză istorică latină*, Editura pentru literatură universală, București, 1962, p. 3-8.

¹⁷ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, traducere de P. Popescu Găleşanu, Editura Minerva, București, 1976, p. XII.

¹⁸ *Ibidem*, p. XIV.

a se sprijini pe o anumită sursă (evită reconstituirea sau presupunerile care nu-și găsesc vreun fundament).

În ansamblul atât de vast al operei sale, realizarea artistică nu este unitară. Distingem astfel forma de expunere: una analitică, pur enunțiativă, lipsită de imagine, lipsa participării autorului. Doar simple enumerări de fapte precum efectivul și distribuirea trupelor, lista prăzilor de război, itinerarii, jocuri, alegerile anuale ale magistraților și alte evenimente mărunte pe care autorul doar le amintește. De pe acest fond de cronică se desprind pasaje și momente străbătute de un suflu eroic, o expresie a entuziasmului patriotic al scriitorului. Ideea centrală a operei sale aduce Roma la rangul de putere universală – *caput orbis terrarum*.

Titus Livius a trăit într-o perioadă în care Republica Romană a ajuns la apogeu și a avut de-a face cu diverse popoare și culturi în timpul expansiunii sale. În general, perspectiva romană asupra barbarilor era adesea centrată pe ideea superiorității și civilizației romane. Romanii considerau că modul lor de viață, guvernare și cultura erau superioare și că aceste valori ar trebui să fie propagate către populațiile considerate mai primitive sau mai puțin civilizate.

Odată cu venirea la tron a dinastiei Antoninilor se pune capăt conflictului cu Senatul printr-o politică liberală. În cercurile aristocrației se produce o detensionare provocată de iluzia independenței și o înviore a sentimentului „patriotic”. În afară de acestea, politica de extindere și întărire a granițelor, campaniile împotriva dacilor și Armeniei și măsurile economice de redresare au dus la consolidarea imperiului¹⁹.

Într-un astfel de climat își fac apariția și lucrările lui Publius Cornelius Tacitus. Născut într-un municipiu italic, dintr-o familie de cavaleri înstăriți, se căsătorește cu fata lui Iulius Agricola, un membru al ordinului senatorial. Străbate șirul magistraturilor curule sub Flavieni, dar cariera sa se oprește odată cu moartea socrului său. Devine însă omul de încredere al noilor împărați, ajungând consul sub Nerva și proconsul al provinciei Asia sub Traian. Gândirea istoricului a fost influențată și de prietenia sa cu Plinius cel Tânăr, ideologul „împăratului ideal” (*optimus princeps*).

Prima sa operă istorică, scrisă în anii 97-98, se intitulează *Despre viața și moravurile lui Iulius Agricola*, considerată de Grimal drept o *laudatio funebris*²⁰. Este, de asemenea, o biografie de tipul celor scrise în epocă pentru victimele persecuției imperiale, împletind elogiile funebre cu biografia istorică²¹.

În *Germania*, scrisă cam în aceeași perioadă, Tacitus își mută atenția de la biografie spre monografia geografică și etnografică, vorbind despre originea, așezarea,

¹⁹ J. Bennett, *Trajan. Optimus princeps*, Indiana University Press, Bloomington, 1997.

²⁰ P. Grimal, *Literatura Latină*, Editura Teora, București, 1997, p. 369- 370.

²¹ Publius Cornelius Tacitus, *Biografia lui Agricola. Începuturi ale istoriei Marii Britanii* (ediție îngrijită de E. Cizek), Editura Paideia, București, 2003.

moravurile și popoarele germanilor. Problema provinciilor abordată în *Agricola* este adâncită aici. Autorul pune în balanță moravurile sănătoase ale germanilor cu delăsarea și corupția care se resimțeau la Roma. Atrage atenția asupra pericolului care plana asupra imperiului. Tacitus se folosește de imaginea „barbarului” și realizează o schiță cu un impact imens prin detaliile expuse cu privire la obiceiurile, cutumele, modul de viață auster, dar mai presus de toate a spiritului și a moralității de care dă dovadă acesta. În orice caz, superioritatea romană este vizibilă pretutindeni, germanicii fiind situați pe o treaptă mai jos²².

În ceea ce privește valoarea istorică, pretenția lui Tacitus de a fi nepărtinitor trebuie înțeleasă așa cum a conceput-o el, adică în mod relativ. Ideologia sa a fost mult influențată de cercurile ostile tiraniei, fapt observat prin imaginea, de multe ori deformată a diverșilor împărați, pe care o lasă posterității. Totuși, valoarea artistică a scrierilor sale o depășește cu mult pe cea istorică. Astfel, autorul nu urmărește cu strictețe desfășurarea cronologică a evenimentelor, ci le grupează în jurul unei acțiuni centrale subliniind necesitatea ordinii și a concentrării artistice. Tacitus devine un pictor al acestui fond întunecat din care întâmplări și chipuri răsar²³.

Stilul lui Tacitus s-a format printr-o desprindere treptată de sub influența ciceroniană, de-a lungul creației sale. Evenimentele zugrăvite în mod dramatic, smulse în urma procesului de investigație causal, poartă pecetea acestui stil. Exprimarea îi este agitată și abruptă, depărtată de calmul stilului clasic. În formarea stilului său l-a avut drept model pe Sallustius, precum și retorica vremii care i-au furnizat procedeele artistice. Pe toate acestea însă, le depășește prin împletirea lor și subordonarea față de conținutul exprimat. Ne putem da seama astfel de idealul scriitorului, gravitatea, stilul serios, toate determinate de contactul direct, brutal, al istoricului și cititorului cu substanța tragică și dură a faptelor.

În ceea ce privește înfățișarea lumii de dinafara statului, a popoarelor „barbare” care trăiau la periferia imperiului, Tacitus are capacitatea de a le înfățișa într-o lumină diferită de cea a predecesorilor săi. Astfel, campania din Britania nu este doar o incursiune urmată de o anexare teritorială. Prin modul său de expunere găsește justificări pentru fiecare tabără în tot acest conflict. Tacitus apreciază noblețea idealului uniunilor de triburi de a-și salva independența, dar dă întâietate legiunilor romane conduse de *Agricola*, care au avut drept obiectiv, ocuparea acestora pentru a asigura ordinea și pacea dorită peste tot în imperiu.

²² Tacitus, *Agricola*, *Germany*, translated by A. R. Birley, Oxford University Press, Oxford, 1999.

²³ Tacitus, *Historiae*, Harvard University Press, 1962. De văzut descrierea amplă a lui Tacitus asupra evreilor, pe care îi situează într-o poziție inferioară culturii și civilizației romane, aruncând o lumină total nefavorabilă asupra cutumelor și obiceiurilor lor, plasându-i sub egipteni în ceea ce privește aspectele religioase (*Hist.*, 5.2).

Pentru Tacitus, Imperiul Roman era constituit din două entități – Orient și Occident.

Occidentul gravita în jurul Romei și participa la construcția civilizației romane. Orientul, în schimb, prezenta un mozaic de culturi și civilizații, precum cea greacă, iudaică, persană sau egipteană, venind în antiteză cu mentalul colectiv latin. Romanii erau ostili Orientului și socoteau că expansiunea în această regiune a avut consecințe grave, deoarece Orientul era prin definiție pervertitor. Urmând tradiția romană, Tacitus a fost un adversar categoric al Orientului. Ori de câte ori are prilejul își manifestă disprețul față de această zonă sau față de popoare. Drept exemplu, neamul egiptenilor era considerat imprezvizibil, superstițios și leneș, iar ostilitatea istoricului față de superstiții răzbate în repetate rânduri. Tacitus își arată reticența față de miracole, ba chiar caută explicații de ordin raționalist atunci când aparent s-a produs o minune ca, de exemplu, vindecarea a două persoane cu handicap de către Vespasian. În viziunea istoricului, în Orient miracolele se aflau la ordinea zilei (regăsim tonul critic și ironic).

Un bun exemplu sunt justificările pe care Tacitus le aduce atunci când vine vorba de expansiunea Romei în Iudeea. Aflăm din descrierile sale cum ținutul Iudeei e fertil și auto-suficient, sugerând o prezență divină, în schimb îi scade importanța și chiar o elimină, realizând comparații, catalogând fenomenele naturale ca fiind vătămătoare și sugerând disprețul divinității față de iudei. Descriind incapacitatea acestora de a recâștiga favorurile zeilor, Tacitus oferă, astfel, justificarea ca un astfel de ținut, ocolit de zei, să fie cucerit și integrat fără vreo teamă de răzbunare din partea providenței. Mai mult, refuzând să stabilească granițe clare, Tacitus consideră ținutul doar un pion în politica celorlalte regate sau imperii, vulnerabil în fața marilor puteri. Refuzul său de a trata Iudeea ca un stat de sine stătător, cât și punerea sub semnul întrebării a prezenței unei zeități protectoare, vin și conturează o serie de stereotipuri precum nomadismul acestora, al unui popor necivilizat lipsit de protecția zeilor²⁴.

În ce privește libertatea, romanii nu acceptau servitutea și reacționau împotriva ei. În ochii lui Tacitus, Orientul se caracterizează prin superstiții, inconstanță, lipsa apetitului războinic, trândăvie, servitute, sistem politic despotice. Doar împărații romani „răi” sunt cei care se lasă captivați de mirajul lumii orientale. Poate de aceea, el ține să sublinieze „metamorfoza” lui Vespasian căci acesta, după o scurtă perioadă în care a cochetat cu mentalitatea orientală, revine la tradițiile consfințite de Cetatea Eternă.

O atenție deosebită trebuie să-i acordăm și lui Juvenal deoarece reușește să facă o serie de comparații pe diverse grupuri etnice.

²⁴ Descrierile lui Josephus înfățișează opusul, granițele și relieful descris ca reprezentând o expresie a divinității, factori importanți în susținerea ideii că iudeii își au origini străvechi, așezați și temători în fața lui Dumnezeu.

În ce privește îngrijorarea sa față de „iudaizarea valorilor romane”, aceasta se îmbină cu atitudinea xenofobă față de străini în general, în special față de egipteni și greci. Dedică o întreagă satiră religiei egiptene și obiceiurilor barbare. Printre aceste obiceiuri, Juvenal remarcă felul în care aceștia se închină animalelor considerându-le sacre. Tot la egipteni este interzis să consumi carnea animalelor ce dau lână, în schimb îl șochează felul în care aceștia nu au nici o problemă în ce privește consumarea cărnii de om. În ochii săi, Egiptul înseamnă barbarie, ce trebuie condamnată și ridiculizată, cu atât mai mult cu cât nu aparține lumii romane. Chiar el se întreabă în scrierile sale ce calamitate, ce foamete, i-a împins la săvârșirea unor practici atât de josnice, comparându-i cu alte popoare barbare, precum sciți, cimbri sau bretoni (*inbelle et imutiles vulgus*)²⁵.

În ceea ce îi privește pe greci și evrei, situația se schimbă. Juvenal dă dovadă de o atitudine complexă față de greci. Privește în mod favorabil personalitățile din trecut ale lumii grecești. Nu se lansează în atacuri directe, iar apelativului „grec” nu-i conferătribute negative. Atitudinea sa devine ostilă în contextul competiției economice, considerând că lumea greacă se amestecă, din ce în ce mai mult, în societatea romană, riscând să o transforme, modificându-i obiceiurile și valorile.

Cât despre evrei, în cazul acestora aplică un tratament diferit. Dacă pe greci îi condamnă că devin din ce în ce mai implicați economic și politic în societatea romană, evreii sunt plasați la polul opus, căci refuză să se integreze. Îi acuză inclusiv de prozelitism și tocmai această combinație de izolare a comunității iudaice cât și acțiunile lor de convertire îl alarmează²⁶. Din punctul său de vedere consideră atitudinea lor drept un atac de proporții, direcționat spre principiile de bază ale societății romane – deoarece cei ce trec la iudaism sunt obligați să renunțe la „legile Romei” (*romanas contemnere leges*), pentru a urma legea iudaică (*Judaicum ius*). El apreciază că o practică de acest fel este intolerabilă în inima lumii romane, deoarece pune în pericol modul de funcționare al societății, considerând că evreii nu trebuie susținuți în practicile lor²⁷.

Interesul față de lumea „barbară” aflată dincolo de granițele imperiului este alimentat de Petronius, ale cărui opinii ne ajută la conturarea unei imagini asupra situației din prima jumătate a secolului al II-lea. Astfel, în lucrarea sa *Satyricon*²⁸, tabloul cuceririlor și al exploatării provinciilor de către Roma sunt înfățișate astfel: „Lumea

²⁵ P. Schäfer, *Judeophobia: attitudes towards the Jews in the ancient world*, Harvard University Press, London, 1998, p. 184.

²⁶ H. Conzelman, *Gentiles, Jews, Christians: polemics and apologetics in the Greco-Roman era*, Fortress Press, Minneapolis, 1992, p. 106-108.

²⁷ P. Schäfer, *op. cit.*, p. 185.

²⁸ Petronius Arbiter, *The Satyricon of Petronius*, translated by William Arrowsmith, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1959, p. 137.

întreagă era în mâinile romanilor victorioși. Ei stăpâneau marea și pământul și îndoitul câmp de stele și tot nu erau sături. Corăbiile lor grele de încărcătură, spintecau valurile”.

Ne putem da seama că imaginea „barbarului” se află în strânsă legătură cu situația imperiului. Momentele de decădere generate de crizele interne sunt însoțite de imaginea unui dușman necunoscut, care dispune de forța necesară de a destabiliza și de a pune în pericol siguranța statului. În opoziție, momentele de apogeu anulează orice fel de pericol, amenințarea dispare din mentalul colectiv, se estompează. Astfel, „barbarul” capătă noi atribute și este hiperbolizat doar în momentele cruciale.

La o analiză atentă, observăm că gradul de identificare părăsește sfera realului, tocmai pentru a contura și a întări acele elemente definitorii ale unui popor. Se poate observa cum istoriografia dintre secolele I î. Hr și sec II d. Hr. suferă schimbări nu numai în expunere, ci și în ideologii. Percepția asupra popoarelor aflate în proximitate, care nu împărtășeau același grad de dezvoltare, se reinventa, astfel, în funcție de nevoile statului.

PERSPECTIVES OF ANCIENT HISTORIOGRAPHY ON BARBARIANS

(Abstract)

The image of the barbarian in the Greco-Roman world was complex and often pejorative. Greeks and Romans used the term "barbarian" to describe those who did not share their cultural and linguistic characteristics. The Greeks initially referred to non-Greek speakers as "barbaroi", emphasizing linguistic differences. Over time, the concept evolved to include cultural and social distinctions.

Barbarians were often depicted as uncivilized, lacking in refinement, and living on the fringes of the known world. These stereotypes served to reinforce the cultural superiority of the Greeks and later the Romans. However, it is crucial to note that the perception of barbarians was not uniform, and there were instances of admiration or recognition of certain positive qualities among non-Greek or non-Roman peoples.

Trade, conquests, and cultural exchanges gradually challenged and modified these stereotypes, leading to a more nuanced understanding of different societies. Nonetheless, the image of the barbarian persisted as a cultural construct, shaping the self-perception of the Greeks and Romans as advanced and civilized in contrast to the perceived "otherness" of those outside their cultural sphere.